

Memòria del Somorrostro

Carmen Amaya visita l'any 1951 el barri on va nèixer.

El 1966 desapareixia en poques hores un barri de barraques que va existir entre la Barceloneta i el Poblenou. El Somorrostro, una de les vergonyes de la Barcelona del "desarrollismo", és recuperat de la memòria en aquest article de Josep Maria Huertas.

El Somorrostro és un d'aquests noms que ha quedat en la memòria popular més enllà de la voluntat manifesta d'esborrar-lo que sempre han tingut els que manen, obsessionats pel fet de suprimir tot allò que recordi la lletjor i la pobresa. Al llarg de prop d'un segle, el Somorrostro va ser un barri marítim de barraques situat entre la Barceloneta, el mar, les tanques de l'Hospital d'Infecciosos — ara del Mar— i de la fàbrica del Gas de l'Arenal, i el Bogatell. Va existir entre una data incerta del darrer quart del segle XIX i el dissabte 25 de juny de 1996, que va ser enderrocat no per una actitud social envers els que hi vivien en condicions infrahumanes, sinó perquè el dictador Francisco Franco havia de presidir unes maniobres militars a la platja barcelonina i no era tolerable la presència de la misèria com a teló de

fons. Ara que es compleixen trenta anys de la mort de tot un barri, potser serà bo recordar-lo.

El nom i el lloc

El nom de Somorrostro té uns orígens incerts no esbrinats. Alguns asseguren que deu provenir de la presència de carrabiners originaris del País Basc, on existeix una platja amb aquest nom.¹ El cert, però, és un arrelament des de temps antics. El 1879 ja és esmentat en un permís d'obres industrials que es conserva a l'Arxiu Històric de Sant Martí de Provençals. Tres anys més tard, Gumersindo Colomer el relaciona dins un treball demogràfic que du a terme sobre Barcelona, tot i que el nom del carrer no és seguit de cap dada sobre les cases que hi existien.² Aquell mateix any una notícia subratlla que l'indret ja era prou conegut:

Casa de fusta d'una família de mariners, 1916.

«En el sitio denominado Somorrostro fué detenido un sujeto que llevaba un saco con prendas de ropa.»³

I el 1887 l'alcalde de Barcelona, Francesc de Paula Rius i Taulet, emetia un ban sobre les normes que calia observar als banys de mar on tornava a sortir el topònim:

«Las mujeres podrán bañarse, guardando el decoro debido, en el trozo de la "Mar Vella", comprendido desde el edificio llamado de Somorrostro, en el que se colocará una banderola, hasta el punto que se situará otra pasado el molino harinero. Los guardias municipales cuidarán, bajo su más estrecha responsabilidad, de que ningún hombre, cualquiera que sea su edad, se aproxime al expresado sitio.»⁴

Més enllà dels consells morals, crida l'atenció la referència a una casa que

responia al nom de Somorrostro i que sembla que era al límit entre la Barceloneta, o sia el terme municipal de Barcelona, i el Poblenou, o sia el terme municipal de Sant Martí de Provençals. Tanmateix, el casalot no era caserna de carabiners,

ja que aquesta era situada al Camp de la Bota, com certifica la Guia de Sant Martí de 1888. Caldria, doncs, investigar sobre aquest edifici esmentat en el ban de Rius i Taulet. El lloc era una franja estreta entre la Barceloneta i el Bogatell, que va anar

canviant d'extensió amb el temps. En un principi es va instal·lar en un camp ras de la Barceloneta i al darrere del Gas Lebon, al final del carrer del Gas. El temps va anar creant una muntanyeta artificial formada per material de runa llençat a la platja i també per paquets de carbur que igualment hi llençava en aquest cas la fàbrica del gas. Aquesta banda era coneguda com el turó i, en algun moment de castellanització forçada a la postguerra, algú va escriure que es tractava del Turón. Si en un principi només hi havia una filera de barraques, amb els anys van anar creixent i van formar una doble filera, que impedia veure la mar als que hi eren abans.

El 1951 la ballarina Carmen Amaya, que hi havia nascut, va tornar al seu barri per primera vegada des que va acabar la Guerra Civil i va quedar sorpresa per la transformació:

La part baixa del Somorrostro vista des del Turó, 1916

Casa de pescadors a la platja, 1946.

«...abans, des d'aquí estant, es veia el mar... —mormolà. Quan habitava allí, el carrer major del Somorrostro només tenia construït un costat. Posteriorment, el barri havia multiplicat el cens i no va restar un pam de sorra sense la barraca corresponent.»⁵

Un món intricat es va anar creant des de mitjan anys quaranta al Somorrostro. L'arribada de molts immigrants que no disposaven de diners per llogar un pis va suposar el creixement espectacular del barraquisme a Barcelona. El mateix govern franquista reconeixia que «la industrialización llenó de barracas la playa del Somorrostro».⁶

Palafits, barraques i tendes

El 1905 hi havia 63 barraques al Somorrostro, oficialment ja recone-

gut com una barriada per l'Ajuntament.⁷ A Trascementiri n'hi havia 39 i a Pequín, un barri de pescadors situat al costat de la riera d'Horta, també a la platja, 98. Una vintena d'anys més tard es va elaborar un cens molt més concret, amb el nom dels que hi vivien, i Somorrostro comptava ja amb 109 barraques, amb 421 persones, la major part pescadors i obrers, tot i que també hi vivia un militar i alguns botiguers.⁸ Fins i tot s'especifica que el lloguer d'una barraca costava entre 25 i 45 pessetes al mes. Algunes famílies eren particularment nombroses, com els Palau Ponce de León (cinc fills) o un pescador, que en tenia vuit.

Menys oficial, però potser més realista, era un reportatge d'*El Noticiero Universal* que afirmava que hi vivien entre 1.200 i 1.500 persones l'any 1932. Cal tenir present que l'Expo-

sició Internacional de 1929 havia atret a Barcelona gent d'altres contrades espanyoles a la recerca de treball i que va produir-se un increment del barraquisme a la ciutat. Entre aquells habitants del Somorrostro hi havia ja un col·lectiu de gitanos, xifrat en uns 200. Entre ells ja figuraven els Amaya.

«El 2 de noviembre de 1913, en una barraca, en medio de la playa del Somorrostro, nacía Carmen Amaya, mientras la lluvia y el mar se encabritaban por la tormenta.»⁹

Ella mateixa va explicar posteriorment que «nací a la orilla del mar» per desfer la llegenda que havia nascut al barri granadí de Sacromonte. El temporal al qual al·ludeix el biògraf de l'Amaya no és tan sols un recurs literari. Durant anys el gran enemic del barri van ser les tempestes de tardor i hivern.

El complicat urbanisme d'un barri humil, 1946.

Barraca de Rosa Verdú, filla d'un patró de pesca, 1946.

El 1936, dos reportatges diferents enfrontaven xifres: 140 barraques deia l'un, 175 deia l'altre, aparegut al diari *La Noche*. El conserge d'una escola aixecada aquells anys descriu la vida al barri:

«Vivimos del carbón que recogemos y que mezclado con los desperdicios de las fábricas de gas encontramos por ahí, de las fruslerías de hojalata, de los trapos y papeles que encontramos en las basuras.»¹⁰

El reportatge reconeixia també la presència de pescadors i explicava que l'escola atenia de 80 a 90 nens i nenes. També parlava d'un total de

1.175 barraques en aquella part de la platja barcelonina. Si el Somorrostro en tenia 175, el Bogatell en disposava de 500 i Pequín d'unes altres 500.

Creixement del barri

El 1946 es descrivia així aquesta platja transformada en barris marítics:

«Dos minúsculas barriadas, que son sin duda lo que de más pobre cuenta la Ciudad, existen separadamente en los dos extremos del Distrito Décimo inmediatos al mar. Una es la de Somorrostro y la otra la denominada de Pekín, compuestas de barracones o de

pequeñas construcciones de tabique, que son habitadas por gente indigente y de las más variadas procedencias.»¹¹

El redactor d'aquest confús però significatiu paràgraf no incloïa, vés a saber per què, el Bogatell, que seguia sent l'altre barri marítim del barriquisme barceloní. Aquell mateix any 1946 va elaborar un curiós catàleg de cases de pescador de tot el litoral espanyol,¹² que va permetre censar tipologies diverses, i entre elles les cases més aviat miserables on resistien els pescadors barcelonins de Can Tunis, Somorrostro i Pequín. Les imatges, molt desconegudes, d'aquell treball quasi antropològic il·lustren aquest reportatge històric.

El 1953, davant el creixement del barri per les raons migratòries abans apuntades, la Comandància de Marina, de la qual depenien els terrenys de la platja, va prohibir construir-ne més. Les barraques eren de fusta i d'obra i, en alguns casos, per evitar la presència de rates i la humitat, es van fer sobre unes estacques, com moderns palafits. Les dimensions de la majoria eren de 3 per 4 metres, amb una sola estança, dividida per una cortina. Aleshores es traspassaven, tot i que oficialment estava prohibit, per un preu que oscil·lava entre 2.000 i 3.000 pessetes.

Rafael Hinojosa, avui diputat per Convergència i Unió al Parlament de Catalunya, va viure com un nen emigrat des de Cabra (Còrdova) a final dels anys quaranta i recorda que habitaven en una barraca d'una sola

Un vell sargeix la xarxa mentre pren el sol, 1965.

SI NOTICIERO UNIVERSAL

INFORMACIONES CALLEJERAS

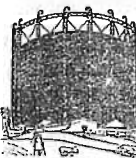
La República de Somorrostro

Si varias familias reunidas para vivir juntas y auxiliarse...
 que hoy en Avenida Encina, y desde el Hospital hasta el vicario...
 Dos individuos de aquellos...
 La casa de la familia del darsenero...

Vista general de la playa de Somorrostro.

En Somorrostro, desde su fundación...
 En la zona de las lavanderas...
 En las lavanderas...
 En la zona de las lavanderas...
 En la zona de las lavanderas...

Una casa de la familia del darsenero.

Una casa de la familia del darsenero.

Servei de Repressió del Barraqisme i el barri va ser dividit en quatre sectors, A, B, C i D, i totes les barraques van ser numerades per evitar que se'n fessin més. Uns números immensos decoraven les façanes. Sense el número i la lletra corresponents, la barraca sospitosa no tenia dret a l'existència i era enderrocada. El 1955, el creixement del barri va ser aturat amb l'enderroc d'un bon nombre de barraques, entre les quals hi havia la de Carmen Amaya, que havia esdevingut un comerç, i que ella havia visitat quatre anys abans.

El 1957 la celebració de la Setmana del Suburbi va motivar que es fes un cens rigorós. El 1964 es parlava de 599 famílies al Somorrostro. En dos anys no en va quedar cap.

años— que destruyó parte de la Escollera y Rompeolas de nuestro puerto. Las barracas instaladas en la playa del Somorrostro fueron arrastradas por el mar en su totalidad; se hundieron casuchas cercanas y fueron derribados 70 postes del alumbrado. Solamente en la playa del Somorrostro se registraron más de 100 heridos.»¹⁵

Els temporals es van presentar periòdicament. El gener de 1947 n'hi va haver un que també va estossinar tot el que trobava al davant. Una persona va morir i la gent es queixava d'indefensió tot i que pagaven de 5 a 10 pessetes a la Comandància de Marina per ocupar aquells terrenys.¹⁶ El 26 de setembre de 1953 n'hi hagué un altre. El 20 de novembre de 1957 eren 36 les barraques enderrocades pel temporal i, un any més tard, el 1958, n'hi hagueren dos més.

En el primer, el 24 d'octubre, van caure 15 barraques i els seus habitants van ser allotjats al Palau de Missions, un antic edifici supervivent de l'Exposició del 1929. El segon va tenir lloc el 4 de desembre i un centenar de barraques van anar a terra. Novament, els seus habitants passaren a Missions, on vivien separats per uns envans de nyigui-nyogui.

El 9 de novembre de 1964 tornà a castigar la mar el Somorrostro, i 46 barraques van ser destrossades per les aigües. Aquest cop els damnificats van anar també a l'Estadi de Montjuïc, que no es feia servir. Cal tenir present que van ser 642 les persones repartides entre els dos llocs després d'aquest darrer cop violent

Article d'El Noticiero Universal que fa referència a les condicions de vida al barri del Somorrostro, febrer de 1932. sala, construïda amb caixes de fusta que havien servit per transportar peix, que mesurava uns 8 metres quadrats. Davant de la barraca passava el desguàs d'unes aigües residuals. ¹³ El 1949 l'Ajuntament va crear el

El mar cruel
 Un veterà periodista d'El Noticiero Universal rememorava:
 «Todavía recordamos el terrible temporal del año 1917 — el más fuerte que se ha registrado durante los últimos

Perspectiva aèria del barri del Somorrostro.

de les aigües. Dos anys més tard, el destí provisional de les víctimes dels elements seguia sent l'estadi.¹⁷

La bona fe d'uns quants

El Somorrostro de la postguerra es trobava encara més abandonat, si és que això és possible. Hi vivien unes 10.000 persones «y constituye uno de los suburbios de Barcelona más deplorables por la condición y la situación de los tugurios»,¹⁸ afirmava categòric el sociòleg religiós Rogeli Duocastella. L'únic ajut que rebia el barri era el que aportava la

bona fe d'algunes associacions religioses, com ara la Bonanova, que el 1943 va crear una escola que havia de substituir o continuar la que existia d'abans de la guerra. L'escola va arribar a disposar d'una capella amb campana que permetia distingir-la i celebrava, cap a l'any 1960, algun concurs de flamenc.

També hi actuava la Catequesi de Sant Joan Bosco, atada per un reduït grup de laics i pels caputxins, que va assumir anys després el nom d'Obra d'Assistència Social del Somorrostro. Ocupaven un local cedit per la fàbri-

ca del gas, cedit per un enginyer de bon cor. S'havien trobat que només el 25 per cent dels nens i nenes anaven a escola perquè, a més de la manca de recursos dels pares, el criteri oficial era no aixecar cap escola «en zonas cuyas viviendas, llámésmolas así, han de ser derruidas». El 1949 van obrir la segona escola, doncs, que arribaria a atendre 192 alumnes de dia i 156 de nit durant el curs 1953-54.¹⁹

El 1951 es feia missa en una barraca del carrer Major on també se celebrava la Setmana Santa, molt dedica-

da a la Verge de Cabra, d'on eren molts somorrostrins. Va ser també un any inoblidable per a molts habitants del barri perquè la seva veïna més famosa, Carmen Amaya, els va visitar. Va dir a on anava a buscar aigua i des d'aleshores algú va pintar amb quitrà la llegenda *Fuente de Carmen Amaya*. Dos anys més tard hi van posar una altra font, per la insistència dels caputxins. El barri no havia fet una altra cosa sinó créixer.

Han quedat algunes descripcions d'aquells durs temps. Una, de Jaume Casajoana, de les congregacions marianes:

«Somorrostro es una calle muy larga, paralela a la playa. A ambos lados de esta calle principal se apiñan centenares de barracas. A las puertas de las barracas hay pequeñas hogueras, en las que se prepara la comida.»²⁰

Un altre testimoni apareix a la novel·la *Mister Evasió*, de Blai Bonet:

«Vàrem anar a peu cap al Somorrostro. Caminàvem rran de mar: feia olor de podrit (...). Escombraries, barraques fetes en una nit, amb portal baix, tapat amb cortina de saca: feia de porta. (...) La terra ermota passava entre xaboles; era un fangueig amb tot de bassots d'aigua virolada, bonica i tot, de pixar-hi gossos, gats, genteta. A qui digui "això és tremendisme, literatura de socials", li fumo mastegot, que el deixo d'acord amb les autoritats per

a tota la vida. Això no és tremendisme, me caso amb déna; és Somorrostro. Ah! I aquest bloc no és una novel·la. És tot el que sé.»²¹

La sanitat era deplorable, tot i el dispensari creat el 1949 pels caputxins. El setembre de 1957 era ple de malalts de grip asiàtica. Un dietari escrit per un caputxí recorda aquests moments:

«Sin ninguna ayuda, vamos luchando sin facultativo ni medicamentos. El padre Ricardo acude nuevamente al Ayuntamiento, de una manera violenta por la desesperación, por ser algo infrahumano y denigrante para los responsables.»²²

Sigui per la mala consciència, sigui pel constant esforç de la gent de bona fe, el 4 de novembre de 1957 es va poder inaugurar un nou local com a col·legi, sufragat per Catalana de Gas. Un ajut de mil pessetes mensuals de Radio Hospitalet permetia donar 143 pans de quilo a les famílies més pobres, l'any 1960. S'havia creat fins i tot un equip de futbol, el Rayo, i el 16 d'abril de 1961 es disposava d'una màquina de cinema pròpia per projectar pel·lícules els diumenges a la tarda.

L'Obra d'Assistència Social es dedicava també a legalitzar casaments, a donar cartes de recomanació, a cercar feina per als que no en tenien, a fer batejos, a controlar les barraques que es destruïen i les que s'aixecaven, i també que no creixés el nombre de famílies que hi vivien.

Carmen Amaya va celebrar un festival al Palau d'Esports el 30 d'octubre de 1959 per ajudar els seus antics veïns, i un dels primers festivals de la nova cançó catalana es va fer per recollir diners per al castigat barri, el 19 de març de 1965, al Fòrum Vergés. Tants ajuts i esforços no van impedir que el Somorrostro protagonitzés algunes de les notícies més negres dels fets diversos, com aquesta del 24 de juliol de 1962:

«En una barraca una rata se comió el pie de un pequeño de 8 meses, hijo de Antonia Cortés (Lila). Inmediatamente fue llevado al hospital y al poco rato falleció.»²³

Maniobres navals

El que no havien aconseguit anys de protestes ni promeses sempre traïdes o oblidades ho va obtenir l'anunci d'unes maniobres navals que havien de fer-se a la platja barcelonina aprofitant l'estada de Franco a Barcelona. El dissabte 25 de juny de 1966 eren aterrades les aproximadament 600 barraques que encara conformaven el Somorrostro. Unes 3.000 persones van ser distribuïdes en barracots provisionals a Badalona, tot esperant que s'acabessin els blocs del nou barri de Sant Roc. Era un nou suburbi, ple de fang i deixat de la mà de Déu.²⁴

El 15 de febrer de 1959 s'havia inaugurat el passeig Marítim, aleshores anomenat de Felipe Acedo Colunga, el governador que l'havia impulsat, que acabava on hi havia el Somorrostro. Desaparegut aquest barri, el passejant que el descobria interromput de sobte sobre la sorra

quedava sorprès. El turó va quedar un temps, després va ser aplanat. El nom de Somorrostro es va anar esvaint en el temps. Amb motiu dels Jocs Olímpics l'arquitecte Josep Martorell, director del pla que havia de donar llum al nou barri de Nova Icària, va proposar que una de les platges recuperades dugués el nom que havia tingut, el de Somorrostro. Es va preferir, però, el nom més neutre de platja del Passeig Marítim per batejar la que va des de l'espigó del gas fins al port olímpic. Sempre surt la vergonya d'assumir la història... Trenta anys després de la seva mort, el Somorrostro, però, ha quedat a la memòria popular.

Josep Maria Huertas Claveria

Notes

1. Somorrostro és el nom d'una platja popular propera a Bilbao.
2. COLOMER, Gumersindo. *Movimiento de la población de Barcelona en el veintenio de 1861-1880*. Barcelona, 1982.
3. *Diario de Barcelona*, 23 d'agost de 1882.
4. *El Barcelonés*, 24 de juny de 1887.
5. SEMPRONIO. *Barcelona bitllo bitllo*. Selecta, 1986.
6. *Paseo Marítimo de Barcelona*. Comissió d'Urbanisme de Barcelona, 1959.
7. ESCUDÉ, Manuel. *Anuario Estadístico de Barcelona*. Ajuntament de Barcelona, 1905.
8. *Estadística de las barracas que existen en el Distrito Décimo, 1927*. Arxiu Històric de Sant Martí.
9. HIDALGO, Francisco. *Carmen Anaya*. Libros PM, 1995.
10. *La Noche*, 15 de gener de 1936.
11. GASSO, A. *Guía urbana de Barcelona*, 1946-47.
12. El projecte, basat en un coneixement antropològic i geogràfic dels pescadors i els seus habitatges, es conserva al Museu Marítim de Barcelona.
13. PERNAU, Gabriel. *El somni català*. La Campana, 1995.
14. Estadística del barraquisme realitzada per a la Setmana del Suburbi, 1957.
15. CIRES. «La República del Somorrostro». A: *El Noticiero Universal*, 17 de febrer de 1932.
16. *Destino*, 1 de febrer de 1947.
17. HUERTAS, J. M. «El estadio, el pabellón y el palacio». A: *Destino*, 10 de desembre de 1966.
18. DUOCASTELLA, Rogeli. «Reflexiones sobre las encuestas religiosas en las parroquias de suburbio». A: *Apostolado Sacerdotal*.
19. BADA, Joan. «Una acció socio-religiosa a Somorrostro». A: *Miscel·lània en honor del doctor Casimir Martí*. Fundació Vives Casajoana, 1994.
20. CASAJOANA, Jaume. «Somorrostro, un barrio en la arena». A: *Áncora*, gener de 1953.
21. BONET, Blai. *Mister Evasió*. Tres i quatre, 1987.
22. PRAT, Francesc. *Recull històric del*

Somorrostro 1951-1965. Mecanografiat. Arxiu dels Caputxins.

23. Id.
24. FABRE, Jaume. «De Somorrostro a San Roque». A: *El Correo Catalán*, 20 d'octubre de 1966.